

УДК 821.161.2:82-311.6

## ГОЛОДОМОР УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ В РОМАНІ С. ТАЛАН «РОЗКОЛОТЕ НЕБО»

Ласкава Ю.В., к. філол. н., ст. викладач  
Запорізький національний університет  
вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна  
yulia\_lask@mail.ru

У статті висвітлено події, які відбувались на сході України у 1932–1933 рр. і знайшли своє відображення в романі С. Талан «Розколоте небо». Особливу увагу зосереджено на дослідженні особливостей трансформації історичної правди в художню, ролі й місця творчого домислу та вимислу у творі сучасної української письменниці.

*Ключові слова:* голодомор, колгосп, колективізація, село, образ, факт.

## ГОЛОДОМОР УКРАИНСКОГО НАРОДА В РОМАНЕ С. ТАЛАН «РАСКОЛОТОЕ НЕБО»

Ласкавая Ю.В.  
Запорожский национальный университет  
ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина

В статье освещены события, которые происходили на востоке Украины в 1932–1933 гг. и нашли свое отражение в романе С. Талан «Расколотое небо». Особое внимание сосредоточено на исследовании особенностей трансформации исторической правды в художественную, роли и места творческого домисла и вымысла в произведении современной украинской писательницы.

*Ключевые слова:* голод, совхоз, коллективизация, село, образ, факт.

## UKRAINIAN FAMINE PEOPLE IN THE NOVEL S. TALAN «SPLIT SKY»

Laskava Yu. V.  
Zaporizhzhya National University  
Zhukovsky str., 66, Zaporizhzhya, Ukraine

In the article the historical events that took place in the east of Ukraine in 1932–1933 years, particularly in the Luhansk region. Ukrainian literature of XX – XXI century. there are increasing artistic works aimed at rethinking the historical and socio-political events, research historical truth transformation in artistic, creative role and place of speculation and fiction in the book. N. Baklay, N. Vingranovsky, U. Samchuk and other writers dedicated they work to Holodomor in Ukraine. This topic did not leave S. Talan indifferent. She is modern writer who repeated the tragic fate of eastern Ukraine (p. Pidkopayivka) during forced collectivization and famine in his novel «Split sky». S. Talan describes this story of the Chornozhukovy family. Author shows the terrible picture of hunger in February, which brought the Soviet government, on the one hand, and on the other – in good faith, love and spirit of invincibility Ukrainian. The novel describes the true consequences of the «on five ears» law, which provided for severe repression and executions for theft of kolkhoz and cooperative property, elimination of churches, destruction of old books and images. The planned confiscation of grain yield, food, livestock and tools to the peasants by the Soviet government during the Great Famine, directly led to the murder of millions of peasants hunger scale, while the state had significant stocks of grain reserves and sold it abroad. S. Talan depicted in detail, sometimes spectacular images of death villagers and their children, cannibalism, realistic descriptions of the suffering of the hungry, the search for food in winter fields reveal the terrible truth about the true nature of Soviet totalitarian regime. Study of the past in the development of the nation, helps society to activate the historical facts, including those facts which a painted with the help of means of historical literature and get rid of «undisclosed events» in his knowledge of the past.

*Key words:* famine, farm, collectivization, village, image, fact.

Історичне минуле народу – це надзвичайно цікавий і місткий об'єкт інтересу нащадків, що шукають у ньому як відтворення колишніх форм буття, так і відповіді на найактуальніші питання сьогодення: «Історичне минуле – своєрідне дзеркало, в яке вдивляється кожне наступне покоління, аби усвідомити власну генетичну природу й можливості

та перспективи суспільного розвитку» [1, с. 4]. Особливо нагальним стає вивчення минувшини у вузлові моменти розвитку соціуму, коли він починає відчувати потребу не тільки актуалізувати вже відомі історичні факти, зокрема й відображені засобами історичної літератури, а й позбутися «білих плям» у своєму знанні про минуле.

Українська література ХХ–ХХІ ст. усе частіше привертає увагу до історії українського народу, його світогляду, культури й ментальності загалом. З'являються автори нового типу, творчість яких спрямована на переосмислення кризових суспільно-політичних та історичних подій, які відбувалися в певний період розвитку нашої країни, а, отже, й появою нових стилів, образів та характерів у художніх творах.

Серед творів історичної тематики не останнє місце в сучасній літературі посідають твори, присвячені темі Голодомору в Україні 1932–1933 рр., що стала часткою всієї української історії. Питання історичної правди в радянські часи перебували під пильним оком держави, а твори про життя в українських селах, які перед війною зазнали мільйонних людських втрат і увійшли до війни спустошеними, особливо пильно перевірялися цензурою. Однак творча думка митців поверталася в те минуле долями своїх персонажів. І якщо не можна було писати об'єктивно, то закладалася інформація про певні труднощі, які нині розшифровуються як своєрідно закодоване свідчення правди.

Стаття присвячена дослідженню подій, які відбувались на Луганщині у 1932–1933 рр. і знайшли своє відображення в романі С. Талан «Розколоте небо», що здобув спеціальну відзнаку «Вибір видавця» у конкурсі «Коронація слова 2014 року».

Метою розвідки є дослідження особливостей трансформації історичної правди в художню, ролі й місця творчого домислу та вимислу в романі сучасної української письменниці С. Талан.

Висвітлення жахливих картин голодомору в Україні стало предметом дослідження й художнього осмислення у творах багатьох письменників. Зокрема, ця тема присутня у творах Н. Баклай «Лубни», В. Барки «Жовтий князь», В. Бедзика «Гіпсова лялька», Н. Вінграновської «Голодомор», І. Качуровського «Село в безодні», М. Руденка «Хрест», У. Самчука «Марія», С. Талан «Розколоте небо» та інші. Періодичні видання друкують реалістичні статті П. Вознюка, С. Кульчицького, Ю. Шаповала. Роман У. Самчука «Марія» – перший твір в українській літературі про Голодомор і насильницьку колективізацію. Про всі ті події Улас Самчук написав ще у 1933 р., але його книга була заборонена і вийшла друком в Україні лише у 1991 р., бо заперечувався сам факт голодомору – цього нестерпного жаху української нації, відомого всьому світові. Роман став першим художнім документом, що зафіксував цей небачений злочин проти цілого народу.

Майже кілька десятиліть про два великі голодомори не згадували, хоча ще було багато очевидців, які розповідали про цілеспрямоване знищення українського народу, арешти, канібалізм. Так, у 70-ті, за мурами київської психлікарні була написана поема «Хрест» М. Руденка, який сам колись потерпав від голоду в донбаському краї, не змірився з безглуздими гаслами радянської влади про щасливе майбутнє і став поруч із тими, хто посмів протестувати проти неї. Чи не єдиним з усієї української людності, кому художнім словом вдалося вражаюче відтворити небачену ще ніде у світі, а пережиту, страшну картину голодних років, був український письменник із діаспори В. Барка, якого в Україні не те, що не читали, а навіть і не згадували, бо його ім'я потрапило під багатолітню заборону. Трагічні картини розп'яття української душі на Голгофі 1933-го року зобразив В. Барка в романі «Жовтий князь». Свою оповідь він гармонізує Святим Письмом, усією християнською культурою, українським фольклором. Митець болісно дошукується причин такої катастрофи: чому зміг запанувати залізний тиран, звір, реалізуючи давнє пророцтво і міф про світовий голод у реальний голод в Україні.

Із творчого доробку української письменниці С. Талан «Розколоте небо» – один із найвизначніших творів сучасної української літератури про трагічну долю східної України в роки насильницької колективізації й Голодомору. Авторка показує справжнє, страхітливе обличчя комунізму, змальовує жахливі картини лютого голодомору, та що принесла на українську землю радянська влада, з одного боку, а з іншого – створює незабутній гімн добру та любові, які все ж таки перемагають зло, дарують віру в незнищенність волелюбного духу українців. В основу твору лягли реальні події, які відбувалися в той час на Луганщині в селі Підкопаївка. У центрі роману – життя великої родини Чорножукових: батько – Павло Серафимович, його дружина Надія, доньки Варя, Ольга та син Михайло. Їх поважали, до них прислухалися: «...Павло Серафимович користувався повагою односельців. Як трапляться проблеми – біжать до нього, з ним радяться, до його слова дослухаються. Суворий, але справедливий, ...мав у своєму господарстві п'ять коней, бичка, шість корів, а ще п'ятнадцять гектарів найкращих земель... у його власності були сінокіс та березовий гай за селом» [2, с. 33]. Не відставали від нього й брати: Гордій Серафимович – бондар та другий брат – Федір Серафимович, коваль, які теж мали великі статки, своє господарство, худобу. Усе це «багатство» було зароблене ними в тяжкій праці, кожен метр землі «зароблений потом та непосильною, надлюдською працею... Було таке, що взимку недоїдали, але зерно на посів завжди було в коморі, тоді як інші могли його продати чи з'їсти, а навесні ламали голову, чим засіяти землю» [2, с. 45].

Та все це не мало ніякого значення для таких людей, як оперуповноважений від ДПУ, комуніст, чекіст Лупіков Іван Михайлович, який прийшов до села «піднімати країну», створювати колгоспи та щасливе майбутнє. Він та його помічники намагаються якнайкраще виконати накази радянської влади, вказівки товариша Сталіна, який «оголосив перехід до повної ліквідації куркульства як класу» [2, с. 77], щільно дотримуються закону «про п'ять колосків», який було спрямовано проти селян, котрі, рятуючи дітей від голодної смерті, змушені були нести додому з поля кілограм чи два зерна, ними ж вирощеного. Закон «про п'ять колосків» («П'ять колосків» або просто «Колоски») – народна назва репресивного радянського закону часів голодомору. Повна його назва: Постанова ЦВК і РНК СРСР «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперації та зміцнення суспільної (соціалістичної) власності» від 7 серпня 1932 року, власноруч підписаний Сталіним. Та окрім власне самого закону існувала також Таємна інструкція про його застосування. Закон передбачав як захід судової репресії за розкрадання колгоспного й кооперативного майна «розстріл із конфіскацією всього майна і з заміною за пом'якшуючих обставин позбавленням свободи на термін не менше 10 років з конфіскацією всього майна» [3]. Амністія в цих випадках заборонялася. На літо 1933 р. за цим законом було засуджено 150000 осіб. Зокрема, засуджували дітей, які намагалися знайти хоч якусь їжу.

Письменниця детально описує початок колективізації, як активісти та новоспечені комсомольці обходили всі двори, агітували вступати до колгоспу, відходити від одноосібних хазяйств і створювати перспективне господарство. Але цю пропозицію підтримували лише ті, хто не мав свого господарства, а мали небагато землі та й тій не могли дати раду. Тому, цілком логічно, що першими записалися до колгоспу такі ледарі, як Петухови, дурник Пантьоха, стара Секлета та заздрісна Ганнуся, підступна подруга Варі Чорножукової. «Ледацюги такі, що скоро й на даху будяки виростуть... Що їм втрачати? Хіба що будяки. Захотілося господарем на чужих землях бути?» [2, с. 41]. Селяни насторожено ставляться до нових змін, бо розуміють, що залишитися без землі – залишитися без хліба, їжі. Та поступово, застосовуючи вмовляння, погрози, встановлюючи нелюдські податки, землі селян почали поступово відходити колгоспу.

Їм залишали обмаль, всього по п'ятдесят соток біля хат для ведення приватного господарства.

Наступним кроком у приборканні простих людей, що добровільно не йшли в колгоспи, Лупіков Іван Михайлович вважав ліквідування церкви, вигнання панотця Ігната та заборону відвідувати церкву. Все це, за його словами, неповага до радянської влади й «селянська культура не може й надалі перебувати під впливом релігії, бо саме церква та священники насилають туман на вашу свідомість» [2, с. 123]. Тільки завдяки зброї чекісту вдалося пройти крізь натовп та вивести батюшку. Під крики та прокльони жителів села, у яких біль стискав серце, комсомольці виносили з церкви образи, хрест, старовинні книжки та Євангеліє, які привселюдно спалили. «Сміючись, вони скидали старовинні ікони в купу, ніби сміття. То були намолені образи, до яких століттями зверталися люди і в горі, і в радості. Святі лики бачили на своєму віку і хрещення немовлят, і вінчання молодят, і проводи в останній путь, і дивовижні зцілення. Зараз очі святих дивилися на все це, що з ними відбувається, з німим докором. У них застигло питання: "Чому? Навіщо? За що?!"» [2, с. 124].

Основу духовності українського селянства становила його традиційна культура. Та з початком масового голоду функціонування української народної культури припинилося – адже вимирали самі носії цієї культури. Голодні й знесилені селяни втратили фізичну здатність і духовну потребу виконувати традиційні обряди, що наповнювали селянське життя. Руйнування одного з таких обрядів – обряду поховання [4, с. 442]. Мертвих не ховали, не одспівували, не клали в труну, а виносили з порожніх хат та як дрова кидали на «віз смерті». Існує думка, що однією з передумов масового вбивства голодом у 1932–1933 рр. було духовне покріпачення українського селянина. Йдеться про знищення природної духовної сутності селянина, його волі та здатності до опору. Руйнувалися традиційні моральні якості, натомість утверджувалися байдужість і жорстокість. За таких умов, на думку В. Марочка, набули зворотного смислу одвічні цінності народу: «біле стало чорним, честь і гідність пороком, донос на ближнього – патріотичним вчинком» [5, с. 3].

Планована конфіскація врожаю зернових, усіх інших продуктів харчування, худоби та знарядь праці в селян представниками радянської влади впродовж Голодомору призвела до вбивства селян голодом у мільйонних масштабах, при цьому держава мала значні запаси зерна в резервах і продавала його за кордон. Разом із тим блокувала виїзд голодуючих за межі України, забороняла приймати будь-яку допомогу. Підкопаївцям ця правда розкрилася завдяки парторгу – Щербакові Кузьмі Петровичу, якого було заарештовано за роздане зерно голодним односельцям. Чоловік пам'ятав добро, цінував дружбу й зберіг людські якості, навіть у такий складний час працюючи на боці радянської влади: «...введена паспортна система, заборонено продаж квитків. Усе для того, щоб ніхто з вас не зміг виїхати в інші райони СРСР. У той час, коли у вас вилучали останній буханець хліба, в Херсоні, у портовому місті, тоннами вантажать зерно для відправки в Туреччину! Коли шторм розбивав баржі об берег і хвилі прибивали до берега зерно, його обливали бензином і палили... Зерно доходило до метра завтовшки, і коли його палили, то горів увесь берег. А в Польщі українськими буряками годують свиней... І це в той час, коли один такий буряк міг би врятувати чиєсь життя» [2, с. 277]. Як пізніше дізнаємося, Щербак загине в Соловецькому таборі, а у його дружини Марії не витримає серце від допитів у НКВС. Але селяни ще довго згадуватимуть його вчинок, що багатьом врятував життя на той час. Змальовані С. Талан докладні, часом вражаючі натуралізмом картини смерті селян та їх дітей, канібалізм, реалістичні описи голодних мук, пошуків їжі на зимових полях розкривають страшну правду про істинну сутність «процвітаючого суспільства», розвінчують радянський тоталітарний режим, який так цинічно штовхнув у голодну прірву своїх громадян, селян-хліборобів.

Село доведене до відчаю, їсти більше нічого – починається людодство. Очевидно, найскладнішим для соціально-психологічного аналізу є канібалізм, що набув поширення в умовах геноциду. В. Маняк охарактеризував цей стан як отупіння, здичавіння, втрату людської подобі, потворну аномалію. Він слушно зауважив, що для з'ясування природи цього явища важливе значення мають спогади фахівців: лікарів, вчителів, психологів [6, с. 556]. Саме до такого стану була доведена дивакувата Улянида. Жінка, яка сама передбачила таке майбутнє, не витримала цих жахливих подій та стала людоджеркою. «На припічку стояв чавун, у якому ще булькав окріп. Великі бульби підстрибували вгору, піднімаючи з собою... маленькі пальчики дитячої ручки. Варя зойкнула з переляку і побачила посеред столу макітру, з якої виглядала голова немовляти. Поруч лежало подароване Варєю платтячко зі свіжими плямами крові» [2, с. 292].

Отже, 30-ті рр. ХХ ст. ознаменувалися для України приходом дуже тяжких часів. Голод – це не тільки смерть, це також і духовна руїна, знищення здорової народної моралі, занепад культури, рідної мови, традицій. Вшановуючи пам'ять померлих та всіх, хто зазнав Голодомору, українська література художнім словом підтверджує свідчення очевидців, що зафіксовані в документах, показує, якими були ці жахливі роки. Це як контрольне нагадування про осмислення майбутнього України.

### ЛІТЕРАТУРА

1. Ромашенко Л. Жанрово-стильовий розвиток сучасної української історичної прози: основні напрямки художнього руху : [монографія] / Л. І. Ромашенко. – Черкаси : Вид-во Черкаського держ. ун-ту ім. Б. Хмельницького, 2003. – 388 с.
2. Талан С. Розколоте небо : роман / Світлана Талан ; передм. О. Хвостової. – Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. – 352 с.
3. Закон\_про\_п'ять\_колоськів [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.wikiwand.com/uk/>
4. Веселова О. Увікопнення загиблих від голодного мору / О. Веселова // Голод-геноцид 1933 року в Україні. – К. : Лібра, 2000. – С. 432-457.
5. Марочко В. Голодомор 1932—1933 р. / В. Марочко. – К. : ПП Н. Брехуненко, 2007. – 64 с.
6. Маняк В. А. 33-й: Голод: Народна книга-меморіал / упоряд. Коваленко Л. Б., Маняк В. А. – К. : Радянський письменник, 1991. – 584 с.

### REFERENCES

1. Romashchenko, L. (2003), Genre and style development of modern Ukrainian historical prose: main areas of artistic movements: [monograph] / L.I. Romashchenko, Cherkasy, Ukraine, pp. 3-25.
2. Talan, S. (2014), Split the sky : a novel, Book Club Family Leisure Club, Kharkov, Ukraine.
3. On five ears' law [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.wikiwand.com/uk/>.
4. Veselova, A. (2000), Uvikopnennyya deaths from plague [Hungry famine-genocide in Ukraine in 1933], Osnovy, Kyiv, Ukraine.
5. Marochko, V. (2007), Hunger 1932-1933 p., PP N. Brehunenko, Kyiv, Ukraine.
6. Maniak, V. (1991), 33: Hunger: National Memorial book [compilation. Kovalenko L. B, Maniak V. A], Soviet writer, Kyiv, Ukraine.